

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องชุมชนชายกวันพะเยากับการจัดการป่าชุมชนพบว่า ในอดีตชุมชนโดยรอบกวันพะเยามีความร่วมมือทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนต่างหมู่บ้าน โดยมีการรวมกลุ่มดูแลรักษาป่าชุมชนหมู่บ้านและเครือข่ายป่าชุมชน แต่การศึกษาในเชิงเจาะลึกกรณีของชุมชนชายกวัน ที่ดำรงชีพจากการประมงมีความเปลี่ยนแปลงไปในเรื่องการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา กวันพะเยา ทั้งนี้เนื่องจากการขุดลอกชายกวันหรือการกำจัดผักตบชวาที่หน่วยงานของรัฐได้มีการดำเนินการ หรือฟื้นฟูในลักษณะต่างๆเอง ทำให้ชุมชนมีบทบาทลดลงโดยที่ประชาชนไม่มีโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วมดำเนินการอย่างเช่นในอดีต รวมทั้งไม่มีโอกาสได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือได้แสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกอบอาชีพประมงของชุมชนที่เคยเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย แต่ในปัจจุบันกฎระเบียบต่างๆ ที่บังคับใช้ไม่ได้เอื้อประโยชน์แก่ชุมชนชาวประมงเหล่านี้เลยและยังส่งผลให้เกิดสภาพปัญหาการลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำที่ทำให้เกิดการแย่งชิงและสร้างความขัดแย้งเพิ่มขึ้นไปอีก

มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับกวันพะเยามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 โดยนักวิชาการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หน่วยงานราชการ องค์กรภาคเอกชน และประชาชนผู้สนใจ แต่ว่าการพัฒนากวันพะเยาของท้องถิ่นที่ผ่านมาขาดความเข้าใจต่อชุมชนหรือทรัพยากรของท้องถิ่นว่ามีความคิดเห็นอย่างไร เพราะในการเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์ก็อาจมองว่าเป็นการพัฒนา ส่วนผู้เสียผลประโยชน์ก็อาจมองว่าเป็นการทำลายหรือเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการกินคืออยู่ดี หรือความสุขสบายของชาวบ้าน ดังเช่น กรณีของชุมชนรอบกวันที่ประกอบอาชีพการประมงที่เคยทำการประมงอย่างเสรีก็ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เคยสุขสบายอย่างเรียบง่ายไปเพราะ “การพัฒนา” ของคนกลุ่มอื่น

กวันพะเยาในปัจจุบันในมุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมในแง่ของระบบกรรมสิทธิ์ที่พูดถึงเรื่อง สิทธิ หน้าที่ และอภิสิทธิ์ โดยสิทธิ หมายถึง ความเป็นเจ้าของในทรัพยากร และผลประโยชน์ที่ได้จากทรัพยากร หน้าที่ หมายถึง การเคารพสิทธิของผู้อื่น (หรือของสถาบันใดสถาบันหนึ่ง) ซึ่งครอบครองทรัพยากร และอภิสิทธิ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงสิทธิและหน้าที่ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2542) เมื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันจากการศึกษาออกมาแล้วจะเห็นได้ว่ากรณีความสัมพันธ์ของชุมชน (ชาวประมง) ชายกวันกับป่าชายน้ำ (ป่าชุมชน) และกวันพะเยา มีรูปแบบผสมผสานกัน 3 รูปแบบดังนี้คือ

1. ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ (State property) คือการออกกระเบียบกฎหมายควบคุมการจับปลา การจับกุมลงโทษผู้ล่าสัตว์

2. ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม (Common property) คือการที่ชุมชนที่อยู่ติดชายกว๊านแต่ละหมู่บ้านได้มีการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำมีการออกกฎระเบียบแสดงความเป็นเจ้าของ

3. ระบบกรรมสิทธิ์แบบเปิดกว้าง (Open access) ที่มองว่ากว๊านพะเยาเป็นของส่วนรวมทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้ได้อย่างเสรี เช่น กรณีของการจับปลา การปล่อยของเสียลงสู่กว๊าน และการกระทำใดๆ ที่ไม่มีการขออนุญาตผ่านผู้รับผิดชอบ (เจ้าภาพในขณะนี้ที่เป็นที่ยอมรับกันคือสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดพะเยา คณะกรรมการพัฒนากว๊านพะเยา และการท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา)

ผลที่ได้จากการศึกษาสรุปได้ว่าในปัจจุบันชุมชนชายกว๊านพะเยาที่ประกอบอาชีพการประมงไม่มีกิจกรรมหรือความร่วมมือในการดูแลจัดการป่าชุมชนชายกว๊านอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรมดังกล่าวสืบเนื่องมาจากกิจกรรมที่เกิดกับกว๊านพะเยาซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนในฐานะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แต่ชุมชนเองกลับไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ เลย

ข้อเสนอแนะที่จะดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว คือ ต้องบูรณาการทุกภาคส่วนในสังคมที่เกี่ยวข้องเข้ามารู้และแก้ไขปัญหาพร้อมกัน โดยเริ่มจากการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริงและโดยเปิดเผยเพื่อให้ได้รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงกิจกรรมที่จำเป็นจะต้องปฏิบัติและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำ ในขณะเดียวกันต้องพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนไปพร้อมกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยาให้เอื้อประโยชน์อย่างยั่งยืน

การศึกษาในครั้งนี้ทำให้พบปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากกว๊านพะเยา นั่นคือปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสังคม โอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และประสบการณ์ชีวิตในการหาเลี้ยงชีพจากทรัพยากรกว๊านพะเยา ผลจากการศึกษาในระบบคิดของชาวประมงที่มีต่อกว๊าน จากการวิเคราะห์พบว่าความคิดของชาวประมงผู้รู้และผู้ นำมีรูปแบบของความคิดในชุมชนท้องถิ่นเป็นไปในแนวที่สอดคล้องกับการแยกระบบคิดทางสิ่งแวดล้อมซึ่งได้แยกแยะทางวิชาการออกได้เป็น 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 ระบบคิดของชนชาตินิยมที่มองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติต้องมีความสมดุลของธรรมชาติมนุษย์จึงจะคงอยู่ได้ และมนุษย์เป็นผู้มีส่วนในการจัดการ

แบบที่ 2 ระบบคิดแบบสิ่งแวดล้อมนิยมที่มองแต่ปัญหาของผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมทั้งหมดพิษจากน้ำเสีย สารเคมี ของเสียที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร และการขยายตัวของ

ภาคอุตสาหกรรม แต่ชาวประมงในกลุ่มนี้จะไม่เข้าร่วมมือในการแก้ไขปัญหา หรือให้ความสนใจในเรื่องการอนุรักษ์หรือจัดการป่าชุมชนชายน้ำของท้องถิ่น

แบบที่ 3 ระบบคิดแบบวัตถุนิยมคือมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาทางด้านวัตถุและมุ่งแสวงประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากร มีความนิยมในสังคมเมืองแต่ก็ต้องการให้รัฐเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการและแก้ไขปัญหาเอง

ชุมชนชาวประมงชายกว๊านพะเยามีป่าชุมชนชายน้ำที่มีลักษณะพิเศษซึ่งไม่มีใครได้ศึกษาอย่างจริงจังและที่ผ่านมารัฐราชการก็ไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก ทั้งที่ระบบนิเวศของป่าชุมชนชายน้ำมีการก่อตัวขึ้นแล้วอย่างเป็นรูปธรรม แต่ถ้าหากไม่มีการสนับสนุนให้มีการดูแลและทำให้เกิดองค์ความรู้ที่จริงจังแล้วก็จะส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อการทำงานทั้งในระบบนิเวศและกว๊านพะเยาได้ จะเห็นได้ว่าชาวประมงมีการพัฒนาแนวคิดและมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันแต่ชาวประมงที่ได้รับการพัฒนาแนวคิดมาในเชิงธรรมชาตินิยมที่จะมองความสมดุลในระบบนิเวศเป็นสิ่งสำคัญ จะเป็นกลุ่มที่สนับสนุนการจัดการกว๊านพะเยาได้อย่างยั่งยืน และมีแนวทางการอนุรักษ์ที่ชัดเจน

ในขณะที่เดียวกันอีกสองแนวคิดทั้งทางอนุรักษ์นิยมและวัตถุนิยมที่มุ่งเน้นการพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีจะเป็นกลุ่มที่ชอบแสดงความคิดเห็น แต่จะไม่เข้าร่วมในการดำเนินการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบทั้งนี้อาจเนื่องจากระบบคิดที่เชื่อมโยงไปสู่การวิจารณ์หรือร้องเรียนในเรื่องสิทธิและการเปลี่ยนแปลงในระดับกฎหมาย นโยบายที่จะคุ้มครองสิทธิเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูในลำดับรองลงไป ทั้งนี้เนื่องมาจากการพัฒนาระบบคิดในช่วงการพัฒนากระแสหลักเชิงทุนนิยม รวมทั้งการที่ได้รับความช่วยเหลือข้อมูลข่าวสารจากทั้งภาครัฐและเอกชนทำให้มองว่าหน้าที่ในการบำรุงรักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว

ฉะนั้นหากได้มีการต่อยอดการศึกษาครั้งนี้ไปอีกจะทำให้ได้องค์ความรู้ที่นำไปสู่แนวทางในการจัดทำแผนแม่บทการบริหารจัดการกว๊านพะเยาได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้โดยอยู่บนพื้นฐานของการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญ